

۲۲ ۴۶ ۵۱۵۱

نقدنامه نویسی

شیرهای نقد کتاب، مقاله و پایان نامه

در

مجموعه اجتماعی و انسانی

تألیف

غلامرضا خاکی

خوانندگان عزیز می‌توانند با اسکن QR (رمزینه) از نمونه نقدهای نگارنده و دیگران استفاده نمایند و نقدهای خود را نیز به ناشر ارسال کنند تا پس از بررسی در اینجا قرار گیرد.

www.ketab.ir

سرشناسه: خاکی، غلامرضا، ۱۳۴۲ -

عنوان و نام پدیدآور: نقدنامه‌نویسی شیوه‌های نقد کتاب مقاله و پایان‌نامه در علوم اجتماعی و انسانی: شیوه‌های نقد کتاب، مقاله و پایان‌نامه در علوم اجتماعی و انسانی/تألیف غلامرضا خاکی. مشخصات نشر: تهران: فوژان کتاب، ۱۴۰۳.
مشخصات ظاهری: ۱۰۸ ص. شابک: ۸۷-۵-۵۸۶۹-۶۲۲-۹۷۸ وضعیت فهرستنویسی: فیا. یادداشت: کتابنامه.
عنوان دیگر: شیوه‌های نقد کتاب، مقاله و پایان‌نامه در علوم اجتماعی و انسانی.

موضوع: نقد؛ Criticism. نقد کتاب؛ Book reviewing. نقدنویسی؛ Criticism--Authorship

رده بندی کنگره: PNA۱. رده بندی دیویی: ۸۰۱/۹۵. شماره کتابشناسی ملی: ۹۷۶۲۲۱۵

نشر فوزان

شمارگان: ۵۰۰ جلد

نوبت چاپ: اول (۱۴۰۳)

طراح جلد: داود رینی

خط: مجتبی ایزدی

صفحه‌آرا: سعیده جاوید

چاپ / صحافی: چاپ طهرانی

تمامی حقوق این اثر برای ناشر و مؤلف محفوظ است.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۵۸۶۹-۸۷-۵

قیمت: ۱۴۵ هزار تومان

مرکز پخش: نشر فوزان

تهران، م انقلاب، خ لبافی‌نژاد بین اردیبهشت و کارگر، ک درخشان، پ ۲، واحد ۲

تلفن: ۰۹۱۲۶۸۶۰۹۲۳-۶۶۴۰۸۵۰۱-۶۶۴۹۰۲۰۹

WWW.FOOZHANBOOK.IR

Email: fozhanpub@yahoo.com

Telegram: @Nashre_fozhan

فهرست

پیشنگاشت..... ۹

آنچه پیش از هر نقد علمی باید بدانیم..... ۱۷

اشاره..... ۱۹

رویکردهای آموزشی..... ۱۹

مراحل تکامل شخصیت علمی..... ۲۰

برداشت از علمی بودن نقد..... ۲۲

کارکردهای نقد..... ۲۳

نسبت میان بکر، لاق و انتقادی..... ۲۳

انواع نقدهای علمی..... ۲۳

عناصر کلیدی در نقد بر ادبی..... ۲۴

مکتب‌ها و رویکردها در نقد ادبی..... ۲۵

ویژگی‌های نقد مطلوب..... ۲۷

نتیجه‌گیری..... ۲۷

(۱) چارچوبی برای نقد کتاب‌ها..... ۲۹

اشاره..... ۳۱

نقد کتاب و برداشت‌های نادرست از آن..... ۳۲

ابعاد کلی نقد کتاب..... ۳۳

چارچوب پیشنهادی برای نگارش نقد کتاب..... ۳۸

(۲) شیوه نقادی مقاله‌ها..... ۴۱

اشاره..... ۴۳

حجم و گستره مقاله..... ۴۴

سطح نگارش مقاله..... ۴۴

ویژگی‌های یک مقاله خوب..... ۴۵

مراحل نگارش مقاله..... ۴۶

انواع مقاله..... ۴۷

۵۲.....	توصیه‌های کلی در نقد مقاله‌های مروری
۵۵.....	ضرورت نقد مقاله
۵۶.....	ارکان مقاله علمی - پژوهشی و پرسش‌هایی برای نقد آن
۶۲.....	پرسش‌هایی برای ارزیابی
۶۹.....	(۳) چارچوب نقادی پایان‌نامه
۷۱.....	اشاره
۷۱.....	پایان‌نامه چیست؟
۷۲.....	هدف از پایان‌نامه‌نویسی
۷۲.....	موضوع پایان‌نامه
۷۳.....	رویکرهای پایان‌نامه‌نویسی
۷۳.....	نقد پایان‌نامه
۷۴.....	توصیه‌هایی کلی برای نقد پایان‌نامه
۷۵.....	قلمروهای نقد یک پایان‌نامه
۷۵.....	(۱) ارزیابی صفحه‌های ابتدای پایان‌نامه
۷۶.....	(۲) فصل‌بندی پایان‌نامه
۷۷.....	(۳) چک‌لیست ارزیابی نقادانه پایان‌نامه
۸۲.....	زمان‌بندی ارائه کلاسی برای نقد پایان‌نامه
۸۳.....	نتیجه‌گیری
۸۵.....	پیوست: ابعاد توجه به اخلاق در نقادی
۱۰۶.....	منابع

پیشنگاشت

پس بد مطلق نباشد در جهان
بد به نسبت باشد این را هم بدان

مولانا

علوم اجتماعی و انسانی، مربوط به تحولات فکری، علمی و اجتماعی عصر روشنگری اند. این علوم از نیمه دوم قرن بیستم به یکی از اجزاء و ارکان جدایی ناپذیر اداره تمدن مدرن درآمده اند و نقشی بسیار محوری در تألیف و گردش چرخ سازمان های بزرگ بوروکراتیک و تکنوکراتیک دارند. علوم اجتماعی و انسانی در کنار فقه مهندسی با پرورش دیوانسالاران و فن سالاران این تمدن را برپا نگه داشته اند. سبوه انسانی و اجتماعی افزون بر آنچه گفته شد جهان بینی مدرن و غربی را به جوامع دیگر انتقال می دهد.

عقل مدرن در فلسفه رنه دکارت فرانسوی، صورت نهایی و مدون متافیزیکی پیدا کرد. همین عقل که سوژه را از اُبژه تفکیک می کرد در سیر تکوینی به واسطه یافت و در قالب عقل مدرن (خودبنیاد) امانوئل کانت فیلسوف آلمانی - ظاهر گردید. ویژگی بارز این نوع عقل، نقادی مفاهیم، بنیان های فکری و استدلال هاست...

پس از مدتی کسانی چون سورن کی یرکه گور دانمارکی، فردریک نیچه و مارتین هایدگر آلمانی، و برخی فرانکوگرایان (پست مدرنیست های) فرانسوی مانند میشل فوکو و ژاک دریدا، هر یک نقادانه روایتگر ناتوانی عقل مدرن گردیدند. این نوع از عقل، ماهیتی نیست انگارانه (نیهیلیستی) دارد و همین ویژگی را نیز به بنیان های فلسفی علوم اجتماعی و انسانی منتقل کرده است...

اولین توجه به واژه نقد

اگر خودکاوانه و به قول میشل فوکو فیلسوف فرانوگرای فرانسوی، دیرینه‌شناسانه به دنبال نشان اصطلاح نقد در خویش باشیم به کلاس چهارم دبستان می‌رسیم. هنگام تابلویی آویخته در مغازه تازه تاسیس محل، مرا دچار چالش فکری کرده بود. در این تابلوی نقاشی، سرانجام کسب‌وکار دو مرد با هم مقایسه شده بود. یکی از آنها نقد و دیگری نسیه‌فروشی کرده بود. (تابلو پیام می‌داد که عبرت بگیرید و نسیه نفروشید) من نمی‌توانستم میان این تابلو با رفتن پدرم به بانک برای نقدکردن چک‌هایش نسبتی برقرار کنم.^۱

ما گذشت تا این که در دوره فوق‌لیسانس در مجله تبلییر، مقاله‌ای به نام *آداب انتقاد مؤثر* نوشتم. نگارنده این مقاله، بازتاب خوانش کتابی بود با نام: *هیچکس کامل نیست*.^۲ امروز که به آن «نقد» می‌نگرم می‌بینم در آن هنگام تفاوت میان شیوه نقد متن^۳ و انتقاد مؤثر از گفتار و کردار دیگران^۴ درست نفهمیده و نتوانسته‌ام پیوند میان آنها را روشن سازم. یکی از مهمترین پیامدهای نوشتن آن مقاله، حساس شدنم بر گزینش واژه‌ها در گفتار و نوشتار شد، حساسیتی روزافزون که^۵ من در همچنان باقی است. از آن زمان می‌کوشم در انتقاد از دیگران از واژه‌ها و برجسب‌های کلی^۶ مطلق استفاده نکنم، برای نمونه نگویم: تو همیشه، شما هرگز.

بعدها در نمی‌دانم کدام کتاب از نیکوس کاوانتراکا^۷ نویسنده نام‌آور یونانی خواندم که: «تنها خداوند اجازه دارد کلمه‌های مطلق را بر زبان آورد...»

۱. بعدها به همت دوستی فهمیدم این نقاشی نامش این است:

The Two Merchants: I Sold in Cash - I Sold on Credit.

این نقاشی در حدود سال ۱۸۹۵ م کشیده شده و در آرشیو Daniel D. Teoli Jr. قرار دارد.

۲. هر متن در زبان‌شناسی، مانند رشته‌ای از جمله‌ها و عبارتها در نظر گرفته می‌شود که به شیوه‌های گوناگون به یکدیگر پیوند خورده‌اند تا تمایزی یکپارچه را به وجود آورند. واژه متن، برگرفته از واژه لاتینی textus، به معنای چیزی بافته شده است. متن در این معنا، می‌تواند هم نوشتاری و هم گفتاری باشد.

نک: نورگارد، نینا - بوسه، پتاتریکس - موتورو، روسیو (۱۳۹۴) فرهنگ سبک‌شناسی، احمد رضایی جمکرانی، مسعود فرهنگدفر، انتشارات مروارید

جریان‌سازی برای نقادی در تدریس

نگارنده پس از چندسال تدریس روش تحقیق به این باور رسید بکارگیری شیوه‌های معمول در آموزش این درس، اثربخشی چندانی نداشته و دانشجویان مهارت لازم را برای تبیین، فهم و پاسخ‌دهی به پرسش‌ها و حل مسائل واقعی نمی‌آموزند، لذا به این فکر افتاد که رویکرد نقادانه را در دوره‌های فوق‌لیسانس و دکترا توسعه دهد.^۲ این در حالی بود که نگارنده نه خود چنین روشی را تجربه، و نه درباره آن شنیده بود که استادی در تدریس روش تحقیق چنین رویه‌ای را بکار گیرد یا گرفته باشد.

باری، در سال ۱۳۷۹ در تدریس روش تحقیق برای دوره‌های فوق‌لیسانس و دکترا تجربه نقد پایان‌نامه با هدف یادگیری موثرتر و سریع‌تر پایان‌نامه‌نویسی را آغاز کردم. در آن سالها پذیرفته‌شدن در دوره‌های فوق‌لیسانس به آسانی چندان امکان‌پذیر نبود و هنوز دکان پایان‌نامه‌نویسی در کشور هم به واسطه و پایان‌نامه‌نویسی از اهمیت فراوانی برخوردار بود، لذا آموختن راه میان‌بر پایان‌نامه‌نویسی از ریشه نقادی بسیار موثر شد، اما این کار با چالش‌هایی روبرو گردید که شرح آنها در پی می‌آید:

الف) رویکرد نقدگرا در تدریس روش تحقیق در دوره فوق‌لیسانس

در آن سالها هنوز دوره‌های فوق‌لیسانس آموزش‌محور و ارزی راه‌اندازی نشده بود - که یکی از بدترین تصمیم‌ها برای دوره فوق‌لیسانس بویژه در مدیریت در ایران است - هنگامی که در کلاس از چندوچون پایان‌نامه‌نویسی سخن می‌گفتم بسیاری از دانشجویان حتی هنوز جلد پایان‌نامه‌ای را ندیده بودند و حتی نمی‌دانستند بر جلد یک پایان‌نامه باید چه اطلاعاتی آورده شود...

روش تدریس در آموزش چگونگی تحقیق دوره فوق‌لیسانس اینگونه بود که ابتدا آنچه را دانشجویان در دوره لیسانس درباره روش تحقیق خوانده بودند سطح‌سنجی می‌کردم، سپس می‌کوشیدم تا آگاهی آنها را در طول ترم توسعه و تکامل بدهم و بر فراگیری نگارش پایان‌نامه متمرکز نمایم. دانشجویان باید به دنبال نگارش طرح تحقیق^۱ می‌بودند و در

۱. برای Proposal معادل‌های دیگری مانند طرح تحقیق، طرح‌نامه و پژوهش‌نامه... مطرح شده است.

تنگاتنگ آن نقدی نیز بر پایان‌نامه‌ای می‌نوشتند.

برای اجرای شیوه نقدی، نیز کاربرگ‌هایی (فرم‌هایی) طراحی کردم. دانشجویان باید بر مبنای نکته‌هایی که درس می‌دادم از پایان‌نامه دفاع شده‌ای - که متناسب با رشته تحصیلی خود انتخاب کرده بودند- مطالب لازم را استخراج کرده و در کاربرگ‌ها وارد کنند. بدین شیوه دانشجویان مصداق آنچه را که می‌خواندند در پایان‌نامه دیگران جستجو می‌کردند. اگر آنان نکته‌ای را در پایان‌نامه در حال بررسی خود، درست نمی‌دیدند باید بر آن نقد وارد کرده و پیشنهادها و جایگزین‌های اصلاحی برای آن مطرح می‌کردند. البته در اجرای این شیوه بر این نکته اخلاقی بسیار هشیار بودم که نام‌های دانشجویان نویسنده، استادان راهنما و مشاور در هنگام ارائه گزارش نقد آورده نشود مبادا سخن حاشیه‌ای پیش آید و مایه دلخوری آنها شود. این شیوه افشن بر ایجاد آگاهی علمی و کاربردی‌سازی آموزه‌های روش تحقیق، مایه افزایش اعتماد به نفس دانشجویان نیز می‌شد. آنان در عمل می‌فهمیدند پایان‌نامه‌های دفاع شده با نمره‌های عالی و حتی با تایید استادان بزرگ- نیز می‌توانند از انواع لغزش‌ها خالی نباشد، لذا به آنها توصیه می‌کردم اصول نقادی را قربانی نام و شهرت اساتید راهنما و مشاور پایان‌نامه‌ها نکنند. البته نقدهای وارد نیز اگر بی‌جا بودند هنگام ارائه درباره آنها بحث می‌شد.

ب) رویکرد نقادی در تدریس روش نقادی در دوره دکترا

دانشجویان در کلاس روش تحقیق در دوره دکترا نیز، با کارهای کلاسی و نگارش طرح تحقیق، باید سه فعالیت زیر را با رویکرد نقادانه انجام می‌دادند:

- ۱) نقد پایان‌نامه فوق‌لیسانس یکی از هم‌کلاسی‌های حاضر در کلاس. (این کار با هدف توسعه تفکر و ایجاد ارتباط نقادانه، عالمانه و عادلانه در بین دانشجویان انجام می‌گرفت.)
- ۲) نقد و ارزیابی پایان‌نامه‌ای دفاع شده در دوره دکترا براساس چارچوب کاربرگ‌های تعیین شده.
- ۳) نقد پایان‌نامه فوق‌لیسانس خود. (این کار برای بهبود و توسعه توان خودانتقادی با هدف تکرار نکردن همان خطاها در پایان‌نامه دوره دکترا بود.)

دانشجویان ضمن انجام و ارائه کارهایی که گفته شد مطالب خود را با همدیگر ردوبدل می‌کردند و بدین‌گونه شبکه‌ای تعاملی برای یادگیری در کلاس شکل می‌گرفت.

سرانجام کار

دو ترمی از بکارگیری این روش نگذشت که به پیشنهاد دوستانی آن کاربرگ‌ها به کتابی با نام: *تدوین طرح تحقیق و نقد پایان‌نامه* تبدیل شدند که منتشر و بزودی به چاپ دوم رسید.^۲ در تغییر ساختار مرکز ناشر، دیگر پیگیر چاپ آن نشدم تا این که به تشویق همکارانی در سال ۱۳۸۶، ویرایشی جدید از آن در *انتشارات بازتاب* به چاپ رسید و پس از آن زمان نیز در *نشر فوزان* همچنان در حال انتشار است.

در سالهای اخیر متوجه شدم آموزش همزمان مفاهیم و بکارگیری کاربرگ‌ها هم برای نقد و هم پژوهش آشنایی در قالب یک کتاب دشوار است. به‌رغم آگاهی از این دشواری، نگارش دوباره کتاب را در زمینه روش تحقیق پیگیری نکردم. دلایل این بی‌انگیزی هم درونی بودند و هم بیرونی. در دلایل درونی که بگذریم عوامل گوناگونی مانند شروع دوره‌های آموزش محور، رونق یافتن نشر آرایه پایان‌نامه‌نویسی، بی‌توجهی به درس روش تحقیق در دانشگاه‌ها، فراگیر شدن بیماری پژوهش پیمایشی (نظرسنجی) در بسیاری از پژوهش‌های دانشگاهی و سازمانی، برگزاری جلسه‌های دین دفاع، راهنمایی‌ها؛ مشاوره‌ها و داوری‌های سطحی... جملگی مرا از برانگیختن برای نگارش کتاب جدیدی در این زمینه باز می‌داشتند...

اهداف کتاب

این کتاب با هدف‌های گوناگونی نگاشته شده که عبارتند از:

- (۱) بیان تفاوت‌های نقد اثر ادبی با نقد متن علمی.
- (۲) ایجاد چارچوبی برای نقد کتاب، مقاله، و پایان‌نامه.
- (۳) یادگیری سریع‌تر و خلاق‌تر تحقیق با رویکرد نقادی.
- (۴) توسعه توان نظریه‌پردازی با عبور از گذرگاه نقد.
- (۵) گسترش کاربردی تفکر انتقادی (نقدانه).^۱

۱. در بیشتر منابع در کنار اصطلاح *تفکر انتقادی*، *تفکر بازتابی* / *انعکاسی* (Reflective Thinking) آورده شده است. دلیل اصلی این کار شاید آن باشد که این نوع تفکرها در حوزه آموزش و پرورش به کوشش جان دیویی فیلسوف آمریکایی مطرح شده‌اند.

۶) توسعه فرهنگ نقادی در دوران تحصیل.

نکته‌هایی درباره کتاب

- الف) شعاع دایره بررسی و رویکرد اصلی این کتاب در حوزه علوم اجتماعی و انسانی است و بر متون حوزه‌های علوم تجربی و مهندسی تمرکز ندارد.
- ب) چون ساختار این کتاب رویکردی شیوه‌نامه‌ای و دستورالعملی دارد لذا بسیاری از مفاهیم نظری (فلسفی) از جمله بحث تفکر/نقدی در آن آورده نشده‌اند.
- ج) متن حاضر کتابی تالیفی نیست تا در تهیه آن از منابع گوناگون بهره گرفته می‌شود، کتاب بیشتر حاصل تجربه فردی یک معلم قلمداد کرد.
- د) این کتاب می‌تواند حرفه‌ای‌تر و پیچیده‌تر از آنچه هست نوشته می‌شد اما با توجه به این که موضوع نقد به دانشجویان آموزش داده نمی‌شود، بیم آن رفت استفاده از کتاب دشوار گردد لذا به همین مقدار مطالب بسنده شد.
- ه) نقدها و منابعی برای آگاهی بیشتر در زمینه (QR) آمده در کتاب آورده شده است.

سخن آخر

استادی می‌گفت: «من هنگام نگارش کتاب، درباره موضوع آن دیگر مطالعه نمی‌کنم، هرچه را پیشتر از نگارش خوانده‌ام کافی می‌دانم و مبنای بحث قرار می‌دهم»، اما این نگارنده پس از شکل‌گیری ایده اولیه و آغاز به نوشتن هر کتاب، جستجوهایش جدی‌تر و گسترده‌تر می‌شود. گاه در فرآیند این جستجوها، در بارش افکار طرح اولیه‌اش نیز درهم می‌ریزد. بنده رفته‌رفته در جریان تجربه‌های نگارشی‌ام، سخن بیهقی تاریخ‌نویس قرن پنجم را فهمیدم که به حق گفته است: «آدمی آنگاه که قلم برگیرد بداند پهنای کار تا کجاست».^۴

باری، در فرازونشیب‌های سرسام نگاشتن، همواره خود را این‌گونه دلخوش می‌کنم که نشانه بلوغ، رسیدن به این باور است که «هیچ نوشته‌ای هرگز کامل نیست».^۵ پذیرش قول تولستوی است که هر نوشته‌ای مانند خاک طلاست، هرچه شسته‌تر شود درخشان‌تر می‌شود. این کتاب نیز به دلیل ماهیت فنی که دارد هنوز در من به پایان نرسیده است، شاید به دلیل

آن که «تگارش هرچیزی، دوباره زیستن آن است.»

امیدوارم این کتاب بتواند روند رو به رشد کتاب‌سازی، کتاب‌دزدی، بیگاری کشیدن از دانشجویان و کارمندان برای ترجمه و کتاب‌سازی و نام یافتن و نان جستن شبه‌استادان را هرچند اندک، در این ولایت کند سازد. آرزومندم این کتاب مایه آن شود که جریان نقادی در حوزه تفکر اجتماعی و سازمانی تقویت شود و چراغ تفکر/نقادی در دانشگاه‌ها پر نور گشته و نقدها پربارتر گردند...

ناقدان وطنی در فرآیند نقادی، نباید ناامید گردند که پیش از ما صائب تبریزی گفته است:

شد سخن در روزگار چنان کاسد که خلق

در شنیدن بر سخنور منت احسان نهند

سپاس‌ها

بر نگارنده لازم است تا از تمامی کسانی که او را در تدوین این کتاب یاری و تشویق کردند تشکر کند بویژه از ناشر و همچنین خانم احمدزاده و جاویدان که با حساسیت‌های ویژه، متن را از بسیاری از لغزش‌ها پیراستند.

نگارنده انتظار دارد نقدهایی که بر اساس این کتاب انجام می‌گیرد به ناشر ارسال شود تا پس از بررسی به عنوان نقدهای نمونه در رمزینه در اختیار دیگران قرار گیرد.

خاکی

www.Gholamrezakhaki.com